

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך ל, תשלי"ט

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

על אוצרו הטוב של יהודה רצהבי¹

ספר מלא עניין ונעים לקריאה. המחבר, הנודע פחוקר, מכנס ומהדיר של הרבה מאוצרות הספרות העברית בתימן, בא והגיש לנו כאן אוצר מיוחד במינו וראשון בתחומו, והוא מילון של ביטויים, צורות לשון וצירופים, מלוקטים מן הדיבור ומן הספרות של יהודי תימן לדורותיהם ועד ימינו אנו. בדיבורם של בני תימן גנוזים לשונות של מסורת חיה, שערפם רב למחקר הלשון העברית על כל תחומיו: בהגייה, בתורת הצורות, בדרכי הצירופים ובשימושי פסוקים ואמרי חז"ל הן על דרך פשוטם והן בדרך חידוד וחידוש של שנינות וחריפות. וספרותם של חכמי תימן רבת תחומים היא: פרשנות, הלכה, דרוש, מוסר, הגות, שירה ומליצה, רישומי מאורעות, איגרות וכו'.

ולא כל מה שנאמר מפי בן תימן, ולא כל מה שנכתב בידי חכם מחכמי תימן חייב להיות תימני מקורי. תרבותם של יהודי תימן לא נוצרה בחלל ריק. אמנם לא ינקו מתרבותם של עמי המערב, וגם לא היו מחוברים אל ספרותם של בני ערב. אבל קשר אמיץ היה להם בענייני תרבות עם תפוצות ישראל, ובדרך הטבע ינקו השפעות גם מיצירת אחיהם הספרדים והאשכנזים²,

1. אוצר לשון הקדש שלבני תימן, ליקט, פירש והסדיר יהודה רצהבי. תל-אביב תשל"ח. ל"ז ועוד 300 עמודים.

2. בתחום ההלכה, למשל, כתביו של מהר"י צאלח עשירים במובאות מחכמי דורו שבפולין ורוסיה.

ועל כן לא ייפלא, אם בין אלפי ביטויים וצירופים שבאוצר נמצא גם כאלה, שיש להם אחים ומקבילים בלשונן של שאר תפוצות ישראל.

לפיכך צדקה גדולה עשה עמנו המחבר בסדרו ובהוציאו לרשות הציבור אוצר מלא זה, שבא קודם כול להשלים את מה שלא הובא במילונים העבריים של ימינו.

אלה השכילו לקבץ את מטבעות הלשון, שמצאו ביצירות ראשונים ואחרונים. אבל אוצרות הלשון, ואפילו שבספרות המודפסת לא נדלו עד תום. וראינו בדורנו "לקוטי פתר לקוטי" חשובים כגון "גנזים מגולים" של יצחק אבינרי ומדורים בכתבי-עת (כגון "להשלמת המצוי במילונים" ב"לשוננו לעם"). אבל בקעה רחבה מצא לפניו י' רצהבי, ובא וליקט בה יבול מלא ושופע, והגישו לנו מסודר ומבואר.

ועל כך יברכהו רבים: חוקרי הלשון; טובעי מטבעות בלשון; הקוראים, שנקרה להם בדרפם ביטוי תימני בסיפוריהם של הזו או טביב; ועל כולם מי שמסורת לשון חיה יקרה לו, והוא חרד שמא תישכח. כל אלה יפיקו הנאה ותועלת מרובה מן ה"אוצר".

מחברנו אינו מתיימר, שדלה הפול, ושעבודתו מושלמת ומתוקנת בתכלית. הוא יודע, שהוא בבחינת "תנא ושייר", ושיש הרבה בפיהם של מעירים ומשיגים להוסיף ולזמר, והוא מודה בכך בדברי הקדמתו המעניינים.

ונעיר עוד זאת: ה"אוצר" בא להשלים את מה שלא הובא במילונים הכלליים. אבל אל נא יבוא הקורא להסיק מן המובא בו מסקנות חפוזות ומופרזות. צירוף או ביטוי שהובא כאן לא

מן ההכרח הוא שהזרתו ולידתו בתימן, וכבר צייננו שהרפה ינקו בני תימן מלשונם של אחרים.

אם ימצא, למשל (עמ' 98), את הצורה חֲנִיפּוֹת מתועדת ממקורות תימניים, הרי ימצא פנגדה גם ממקורות אחרים, ולא בא התייעוד כאן אלא ללמדנו, שגם בתימן הייתה צורה זו משמשת. ואם ימצא (עמ' 285) שְׁעָנָא ומ"ר שְׁעָנוֹת, שְׁעָאֲנִין במשמעות לולב עם ההדס והערבה, הרי ימצא פנגדה בלשון דיבורם של בני אשפנו, בידיש, שְׁעָנָא ומ"ר שְׁעָנוֹת במשמע ערבות אגודות ובמשמע פיוטי הושענא של סופות. ואם ימצא כאן (עמ' 285) "שעה רעה" במשמע של צרה ופירענות, הרי ימצא צירוף זה באותה משמעות במקור אשפנוי קדום, כגון בסדר היוצאת ספר התורה: "ויציל נפשותינו מן השעות הרעות"³. אלא שהחידוש הוא, שפאן בלשון יהודי תימן בא הביטוי גם בחוץ משפט שפולו ערביית: "ואנא מאזאד אעגבני אגלס פי אלימאן אבדן מן אלשעות אלרעות ומן אלמלכות ומן כול טרף" (=לא מצאה חן בעיניי ישיבתה של תימן כלל מן השעות הרעות ומן המלכות ומכל צד). — אין התייעוד בא אלא ללמדנו, שגם במורשתם של יהודי תימן ביטוי זה חי ומצוי, עד שהוא חודר גם לתוך הקשר דברים לועזי. וכן אין זה הכרחי כלל וכלל שדוגמה מן הדוגמאות

3. ויש מי שרצה לראות בזה תרגום שאילה מן הצרפתית (א' ברלינר, 65, Randglossen I); אלא שמעין זה כבר בתלמוד: "שתצילנו משעות החצופות הקשות והרעות היוצאות המתרגשות לבוא לעולם" (ירושלמי ברכות ה, א).

המובאות ב"אוצר" היא הראשונה בזמן; לאו דוקא, אלא כל עוד לא מצאנו במילונים דוגמה שקודמת לה — הרי זו חשובה לנו מבחינת התייעוד המילוני.

יהודי תימן הביאו עמם בעלייתם לארץ-ישראל מסורת חיה של הגייה, צורות, צירופים ושימושים, אלא שעם קליטתה המתקדמת של עלייה זו הולכים פרטי המורשה המקורית ומיטשטשים ומאבדים את ייחודם, ועל כן טובה נוספת נודעת מאוצר זה לכל שוחר הלשון.

לא נוכל להאריך בהדגמות, אבל פטור בלא כלום אי אפשר. הרי דוגמה של "לשון סתרים" ממולחת: "ביקש יהודי לרמוז לחברו המתמקח עם הגוי, שאפשר לקנות אותו חפץ בֶּרֶבַע המחיר, הוא קורא לפניו את הפתוב 'רובץ תחת משאו', ורמז מוסב לתרגום אונקלוס; "רביע תחות טועניה" (רצה לרמוז: רֶבַע ממה שהוא טוען ותובע).

ועל כן טובה מרובה נחזיק לפרופ' רצהבי על חומר עשיר, מאלף ומעניין זה, ועל שעות רבות של קורת רוח שיש בו להסב לקורא, בנוסף על התועלת המדעית והמעשית.

ש ו ש נ ה ב ה ט

"החלום וְשִׁבְרוֹ"

מה הוא חלקו של בן-יהודה בתחיית הדיבור בארץ? האם זכותו זכות יחיד היא? מה היו המניעים לפעולתו, ומה היו אנשי ריבו? שאלות אלו וכיוצא בהן עולות פעם בפעם בין המתחקים אחר שורשי הדיבור העברי בארץ, והפולמוס עליהן מגיע לפעמים אף לעיתונים. הציבור נמצא אפוא